

Orsolya Réthelyi
Eötvös Loránd Universiteit Boedapest

De alchemie van transnationale neerlandistiek

Beatrijs Internationaal en verder

In 2010 is de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek (IVN) veertig jaar geworden en dat is gevierd met een jubileumnummer gewijd aan het thema *transnationale neerlandistiek*. *Transnationale neerlandistiek* is een van de *buzzwords* van onze tijd. En terecht, want er lijkt inderdaad een paradigmawisseling gaande. De internationalisering die vanzelfsprekend is bij de taal- en literatuurstudie van het Engels, Duits en Frans, bereikt nu ook de neerlandistiek. Het Nederlands staat op het punt een stap te zetten die 'vanzelfsprekend' is voor grote talen.

Toch is de theorie van *transnationale neerlandistiek* soms moeilijk om te zetten in de praktijk, zeker als het over gemeenschappelijke onderzoeksprojecten gaat. Dat heeft mijns inziens vooral te maken met de kloof tussen neerlandistiek *intra muros* en neerlandistiek *extra muros*, die veroorzaakt is door het verschil in functies van de universitaire opleidingen binnen en buiten het Nederlandse taalgebied, en met de leeftijd waarop studenten in de landen buiten het taalgebied in aanraking komen met de taal. Terwijl de grote talen als Engels, Duits en Frans veel aandacht krijgen als tweede taal in middelbare scholen wereldwijd, beginnen de studenten die ervoor kiezen buiten het taalgebied Nederlands te leren, meestal op volwassen leeftijd aan de universiteit. Het is de uitdaging van elke vakgroep neerlandistiek *extra muros* om de verwachtingen van die studenten serieus te nemen – zij willen vooral een taal leren – maar ook duidelijk te maken waarin hun programma van dat van een taalschool verschilt.

De relatie tussen de neerlandistiek binnen en buiten het taalgebied is veel bediscussieerd de afgelopen jaren. De woorden *intra muros* en *extra muros* roepen soms spanningen op en worden door veel mensen vermeden. Ik ben van mening dat je de verschillen niet mag verzwijgen. Het is eerder belangrijk dat men met veel empathie naar de mogelijkheden, de voor- en nadelen van neerlandistiek binnen en buiten de taalgrenzen kijkt en met creativiteit platformen ontwikkelt waarbinnen dialoog en samenwerking onder optimale omstandigheden tot stand kunnen komen.

Het speuren naar het recept van transnationale neerlandistiek lijkt een beetje op een alchemistisch zoeken naar de toverfor-

Ruim
30 lezingen
door o.a.

Jacques van der Elst (Pretoria)
Judith Gera (Boedapest)
Ton Naaljkens (Utrecht)
Frits van Oostrom (Utrecht)
Wim Rutgers (Curaçao)
Jaak Van Schoor (Gent)

Beatrijs
de wereld in

Verhalen en bewerkingen van het Middelnederlands verhaal

Internationaal congres Koninklijke
28+29+30 Bibliotheek
september 2011 Den Haag

Voor nadere informatie en inschrijving:
beatrijsdewereldin@gmail.com
www.middelnederlands.be/beatrijsdewereldin

met dank aan:

Affiche van het internationale congres *Beatrijs de wereld in*, dat op 28, 29 en 30 september 2011 in Den Haag plaatsvond

mule van goud: er wordt veel over gediscussieerd, veel over geschreven, het blijft boeien, maar de resultaten laten blijkbaar nog op zich wachten. En toch beweer ik – en ik voel me dan enigszins als een alchemist met een reageerbuisje in de hand met wat glinsterend poeder onderin – dat ik in de afgelopen jaren aan een waarlijk transnationaal project deelgenomen heb. Nog sterker, ik geloof dat het project als een experiment beschouwd kan worden waarin zowaar een mogelijk recept ontstaan is voor het ‘goud’ waar wij naar streven.

Project Beatrijs Internationaal: resultaten, producten en spin-offs

Het project *Beatrijs Internationaal* – dat mede werd gesteund door het ANV – is gegroeid uit een initiatief om meer samenwerking te creëren bij de studie van de historische letterkunde van het Nederlands. Bij een vergadering in Boedapest in mei 2009 bleek dat een concreet project rond vertalingen van oudere literatuur veel mogelijkheden zou bieden. Er is toen een kleinschalige werkgroep opgericht door docenten neerlandistiek *extra* en *intra muros* strevend naar intensieve samenwerking op het gebied van oudere Nederlandstalige letterkunde. Op het IVN-congres in Utrecht in 2009 werd het Middelnederlandse verhaal over een gevluchte non Beatrijs als casus naar voren schoven. In korte tijd groeide het initiatief uit tot een internationaal project waarin de rijke internationale receptie van de Middelnederlandse *Beatrijs* werd bestudeerd vanuit actuele vertaal- en receptietheorieën door deelnemers op drie continenten.

Het project *Beatrijs Internationaal* en het congres in Den Haag (28-30 september 2011) riepen een onderzoeksnetwerk in het leven van intra- en extramurale vertalers van literatuur en beoefenaars van de historische en moderne Nederlandse letterkunde, de vertaalwetenschap en verwante disciplines. De congresbundel *Beatrijs de wereld in* is in mei 2013 bij uitgeverij Academia Press in Gent verschenen in de reeks Lage Landen Studies van de IVN onder redactie van de drie projectcoördinatoren Remco Sleiderink, Ton van Kalmthout en mijzelf. De ruim twintig bijdragen laten op uiteenlopende manieren zien hoe een literaire tekst uit een betrekkelijk klein taalgebied als het Nederlandse zowel daarbinnen als daarbuiten kan circuleren in de loop van de tijd. Zo helpen de auteurs de vraag beantwoorden aan welke kenmerken dergelijke teksten moeten voldoen om talige, geografische, historische en andere grenzen te overschrijden. Hiernaast zijn in de schoot van het project een aantal vertalingen van de *Beatrijs* ontstaan, ook in talen waar die nog niet eerder bestonden. De Hongaarse vertaling is verschenen in oktober 2012, en er zijn vertalingen gemaakt door studenten in het Pools, Roemeens, Italiaans, Nederduits en Duits. Er is nu een vertaling in het Papiamentu van de vertaling van Willem Wilmink en er is een moderne toneelbewerking in het Duits.

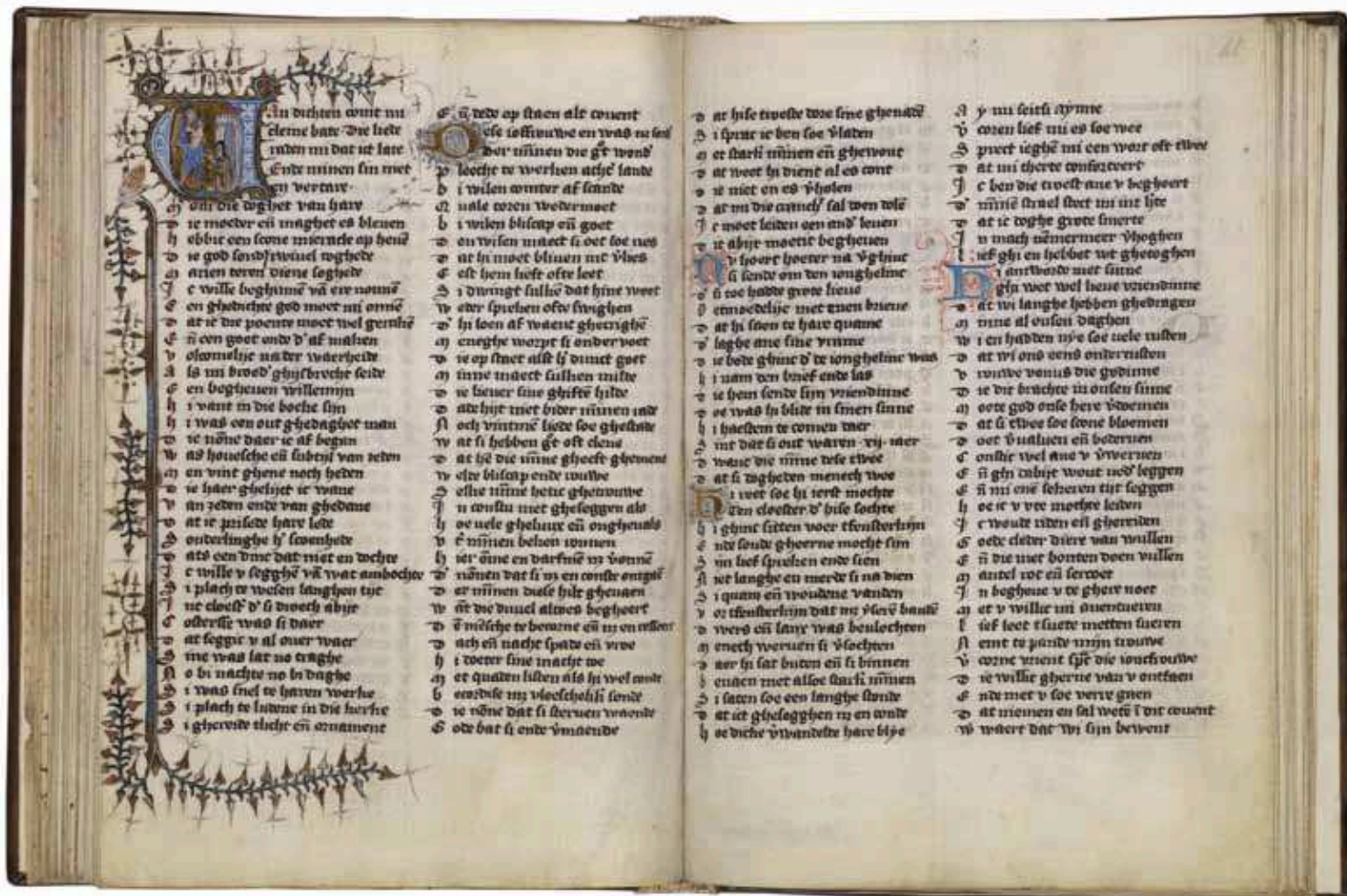
Door de aandacht te concentreren op vertalingen en andere bewerkingen van één middeleeuwse tekst, kon nieuwe we-

tenschappelijke discussie, samenwerking en uitwisseling op gang worden gebracht in het internationale en interdisciplinair georiënteerde werkterrein van de hedendaagse neerlandistiek. Een interessante spin-off is een initiatief van het Taaluniecentrum om te onderzoeken hoe literair vertalen als didactisch middel kan worden ingezet bij het onderwijs Nederlands als vreemde taal.

Het succes van het project *Beatrijs Internationaal* heeft ons aangemoedigd om de synergie te benutten en een vervolgproject op te zetten uitgaande van de succesvol gebleken formule. Na de honorering van onze NWO-aanvraag is vanaf midden september 2012 het project *Het is niet onopgemerkt gebleven: An International Network Studying the Circulation of Dutch Literature (CODL)* van start gegaan onder leiding van Elke Brems, Ton van Kalmthout en mijzelf (www.CODL.nl). Wij plaatsen in dit project niet meer één tekst in het middelpunt, maar een groep teksten. De focus komt daarbij te liggen op het proces van receptie, culturele transfer en de circulatie van Nederlandse literatuur. ➔

Begin mei 2013 verscheen in de reeks Lage Landen Studies onder redactie van Ton van Kalmthout, Orsolya Réthelyi en Remco Sleiderink het boek *Beatrijs de wereld in: Vertalingen en bewerkingen van het Middelnederlandse verhaal* (Academia Press).

Twee pagina's uit de Beatrijs, handschrift van kort vóór 1374, Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, signatuur 76 E 5

[bron: <http://www.deverdiepingvannederland.nl/pers/middeleeuwen/>]

Transnationale kenmerken van het project

Nu ik het Beatrijsproject kort voorgesteld heb, wil ik terugkeren naar mijn claim: waarom is volgens mij het project een voorbeeld van *transnationale neerlandistiek*? Kort samengevat: omdat de parameters zo opgezet waren dat *intra muros* en *extra muros* op gelijke voet konden staan. Dit heeft met verschillende, met elkaar samenhangende praktische keuzes te maken gehad:

■ Allereerst is daar het thema receptie

Het gebied van receptiestudies is traditioneel een thema waar *extra-muros* vakgroepen neerlandistiek al lang mee bezig zijn en veel expertise in opgebouwd hebben. Nog sterker, de export van Nederlandstalige literatuur is een veld waar *intra muros* niet zonder *extra muros* kan. Het is bovendien een vraagstelling die groepswork per definitie nodig maakt omdat niemand zicht heeft op meer dan enkele doeltalen. Om tot zinvolle conclusies van een groter beeld te komen moet de kennis gedeeld worden en moeten de puzzelstukken bij elkaar worden gebracht.

■ Een grote nadruk op bestaande vertalingen en het proces van vertalen van de Beatrijs

Vertalen is bij uitstek een transnationale bezigheid. Vertalen is tegelijkertijd inherent aan alles wat er gebeurt in een *extra-muros* vakgroep. Het is een gebied waar *extra muros* zich thuis in voelt.

■ Een didactische oriëntatie

Neerlandistiek *extra muros* is in een hogere mate onderwijsgericht dan *intra muros*. Als ik het negatief zou willen formuleren, zou ik kunnen zeggen dat wij *extra-murosdocenten* vooral worden verondersteld onze studenten de Nederlandse taal en cultuur bij te brengen. Daarom is onderzoek een luxe die vooral in de vrije tijd wordt verricht. Maar ik kan het ook positief formuleren: “Als ik ervoor zorg dat mijn studenten voldoende leren op het gebied van taal en cultuur, kan ik taaldidactiek met een willekeurige inhoud combineren en daarmee volop experimenteren.” Vakgroepen *extra muros* zijn vaak heel flexibel en durven nog te experimenteren met didactiek. Bij het Beatrijs-project

hebben we hiervan gebruik gemaakt bij het opzetten van de vertaalcolleges, die op het meest praktische niveau van het project stonden. Hierbij ontstonden colleges met een combinatie van tekstanalyse, grote discussies over cultuurgeschiedenis, vertaaltheorie en praktijk, en dat alles binnen het creatieve proces van het samen vertalen. De studenten in *extra-muroslanden* hadden bovendien het voordeel dat zij niet de honderdste vertaling aan het maken waren en vooral niet met de onovertrefbare Willem Wilmink hun krachten moesten meten, maar vaak echte pioniers waren.

■ **De keuze van oudere literatuur als onderwerp**

De *Beatrijs* heeft een hybride status binnen de Nederlandse Letterkunde. Het is een canonstuk, maar toch is de tekst ook voor een moedertaalspreker van het Nederlands alleen door middel van vertaling tot zich te nemen, onwillekeurig of hij die vertaling van papier leest of zo ervaren is met het Middelnederlands dat hij die vertaling zelf in het hoofd maakt. En het vertaalproces heeft ook niet alleen betrekking op het woordniveau, maar ook op de concepten die achter een middeleeuwse tekst liggen. Nederlandstaligen hebben in dit geval niet per se een voordeel.

■ **De combinatie van theorie en praktijk**

Het koppelen van theorie aan praktijk speelde naast de vertaalcolleges ook in het congres een belangrijke rol. Bij de boeiendste bijdragen hoorden de plenaire gesprekken met de vertalers en bewerkers. Het was ook boeiend te kunnen ervaren hoe het gedicht klinkt in het Spaans, Pools, Italiaans, Papiaments, enzovoort, hoe het klinkt in een muzikale bewerking, of wat met de *Beatrijs* gebeurt in de solovoortstelling van de Zuid-Afrikaanse actrice en zangeres LieSl Marx, die rond het congres twee opvoeringen verzorgde van haar eigentijdse en geëngageerde bewerking van het oude verhaal.

■ **Elektronische bereikbaarheid van onderzoeksmateriaal**

Slechts weinigen weten binnen het taalgebied hoeveel energie het verzamelen van bronnen, secundaire literatuur, lesmateriaal kost voor de neerlandistiek *extra muros*. Docenten maken lijsten voor als men één of twee keer in het jaar naar het taalgebied gaat. Men zoekt eindeloos naar gedigitaliseerde datacollecties, men probeert aan boeken te komen met beperkte middelen, men maakt ingewikkelde schema's om uit te zoeken in welke volgorde *intra muros* vrienden en collega's lastiggevallen kunnen worden om weer een ander artikel in te scannen en op te sturen. Met het digitaliseren van teksten is dat de laatste jaren enorm verbeterd, maar toch blijft het lastig om materiaal voor een serieus onderzoek te verzamelen zonder vakbibliotheken en soms zonder de meest belangrijke vakbladen. In het *Beatrijs*-project heeft Remco Sleiderink – die met veel empathie snel beseft hoe groot de obstakels zijn bij het verzamelen van literatuur voor

extra muros – eindeloze uren besteed aan het verzamelen, opvragen, kopen en scannen van obscure uitgaven van lang geleden, die soms maar in één bibliotheek van België te vinden waren. Deze rijke digitale bronnenverzameling heeft hij elektronisch beschikbaar gesteld voor deelnemers van het project op een hiervoor ingerichte website. Door zijn inzet heeft hij het mogelijk gemaakt dat iedereen met gelijke kansen begon aan het onderzoek. Inmiddels heeft de onvolprezen DBNL, waarmee ons project samenwerkt, alle boeken van de site opgenomen in haar digitale verzameling.

■ **Mogelijkheid om op verschillende niveaus deel te nemen**

Door een systeem van vertaalcolleges, workshops en het congres ontstond een vrij breed project, waaraan mensen met verschillende achtergronden op diverse niveaus deel konden nemen. Mensen met verschillende interesses vonden aansluiting bij de ene of de andere vorm. Het systeem was ook flexibel, waardoor men met wat doorzetting kon doorstromen van het ene naar het andere niveau.

■ **Nadruk op solidariteit en coaching**

De *empowerment* van *extra muros* gebeurde vaak op een heel persoonlijk niveau: begrip voor verschillen in financiële achtergrond en mogelijkheden, het delen van knowhow i.v.m. projectaanvragen en subsidiesystematiek, indien nodig zelfs het geven van coaching bij het opstellen van teksten en een algemene wil om verschillen in omstandigheden als een verrijking en niet als een organisatorische last te beschouwen.

Ik geloof dat het project *Beatrijs Internationaal* kaders heeft opgezet waarin de *empowerment* van *extra muros* een belangrijke plaats inneemt. Gezien de resultaten kan men spreken van een geslaagd voorbeeld van *transnationale neerlandistiek*. Misschien is *grensoverschrijdende neerlandistiek* een nog beter begrip omdat niet alleen taalgrenzen, maar ook disciplinaire grenzen en grenzen tussen theorie en praktijk werden overschreden.

Uit eigen ervaring kan ik beweren dat het 'goud' van transnationale neerlandistiek haalbaar is, en een verrijking zal betekenen voor de neerlandistiek.